

Helge Malmgren och begreppsanalysen

Vad man gör behöver inte vara det man ärligen tror man gör. Det gäller också filosofer. I mitt debattinlägg *Är begreppsanalys filosofi?* (Johansson 1978 a) ville jag hävda att svensk filosofi idag saknar självmedvetande. Många anser sig syssla med begreppsanalys, men ingen tycks kunna karakterisera denna verksamhet på ett sådant sätt att den samtidigt uppfyller tre grundläggande villkor, nämligen (1) begreppsanalys skall inte sammanfalla med vare sig filosofisk spekulering eller empirisk vetenskap, (2) begreppsanalys skall vara en teoretiskt väsentlig aktivitet, och (3) det skall gå att peka ut utförda analyser som uppfyller villkoren (1) och (2). Problemet med att uppfylla alla tre villkoren lyckas inte heller Helge Malmgren i sin replik i den här tidskriften lösa.

Om jag fattat HM rätt anser han de viktigaste begreppsanalytiska aktiviteterna vara "ANALYS" och "särskiljande". Men i båda fallen visar det sig i HM:s egen framställning att villkor (1) ovan inte blir uppfyllt. Beträffande "ANALYS" skriver HM följande:

Men om vi bara kunde slå fast att ANALYSEN är ungefär riktig, skulle vi ha gjort flera filosofiska vinster: dels genom att ha funnit en förbindelse mellan kunskapsproblemet och orsaksproblemet i filosofin, dels genom *analysens relevans för kunskapsteoretiska teser som t ex fenomenalismen* (min emfas; IJ). (Malmgren 1980, s 31).

Vad gäller "särskiljandet" av en 'direkt upplevande' från 'omedelbar kunskap' skriver han:

Gör man då inte distinktionen /särskiljandet/ hamnar man lätt i *kunskapsteoretisk fenomenalism* (min emfas; IJ) utan att uppleva något behov av argumentation för sin position. (Malmgren 1980, s 31).

Om fenomenalism är en metafysisk tes, är då inte den förment rent begreppsanalytiska kritiken samtidigt försvar för en annan metafysik? Kan man kritisera en metafysisk position utan att själv åtminstone implicit inta en alternativ sådan position? Vad nu är HM tycker om dessa saker, så finns i varje fall inte någonstans i hans replik ett försvar för det han borde försvara, nämligen åsikten att en s k begreppsanalytisk kritik kan vara fri från metafysiska "commitments", dvs vara fri från filosofisk spekulering.

HM vill visserligen inte förbjuda filosofisk spekulering vid våra filosofiinstitutioner, men han anser att filosofisk spekulering är något helt annat

än begreppsanalys. Det är denna åsikt som jag har velat ta upp till diskussion, men HM tar hela tiden åsikten för given, och vandrar därför runt i en cirkel som gör att vi aldrig riktigt möts i vår argumentering. Jag skall därför dra till med ett s k argument ad verecundiam, ett åberopande av auktoriteter. Anders Wedberg skrev i sin *Filosofins historia* under avsnittet "Analytisk filosofi" bl a följande:

Om de /W:s reflektioner/ alls pekar i rätt riktning, så är den filosofiska analysen sådan den möter oss hos de här diskuterade tänkarna och riktningarna ett mycket komplicerat, problematiskt och månggestaltat företag, som ofta snabbt fört analytikerna in bland språkfilosofins, psykologins (fenomenologins och behavioristikens), den formella logikens, ontologins och t o m metafysikens mest kontroversiella och svårigenomskådade frågor. (Wedberg 1966, s 46-47)

Detta kan jämföras med HM:s uttalande:

Däremot menar jag att det bara är de analytisk-filosofiska aktiviteterna av allt som filosofer håller på med – i den mån de inte sysslar med vetenskapshistoria, kunskapspsykologi eller andra empiriska vetenskaper inom filosofiämnets ram – som har en *någorlunda* klarlagd metodologisk bas; och att dessa metoder tills vidare därför bör utgöra filosofins huvudsysselsättning. (Malmgren 1980, s 40)

Resten av utrymmet i den här repliken skall jag låta upptas av diskussionen om distinktionen mellan analytiska och syntetiska påståenden. HM är fortfarande oförmögen att se vad kritiken egentligen går ut på, vilket medfört att hans kritiska kommentarer blivit helt irrelevanta. Kritiken går inte ut på att vi inte spontant upplever en skillnad mellan påståenden som "Min skrivmaskin är köpt i Antarktis" och "Alla primtal är primtal" eller mellan påståendena "Kapitalisterna äger produktionsmedel" och "Kapitalister är elaka". Den går inte heller ut på att denna skillnad på upplevelseplanet är den enda skillnad som är intressant i sammanhanget. I min uppsats *Idealismen, marxismen och den analytiska filosofin*, som inledde hela den här diskussionen, finns ett avsnitt betitlat "Quine och totalitetsbegreppet". I detta står det bl a följande:

Visserligen håller Quine kvar en distinktion mellan "upplevd som analytisk" (gäller de centralt belägna påståendena) och "upplevd som syntetisk" (gäller de perifert belägna påståendena) men detta sätt att behålla distinktionen, genom att göra egenskaperna syntetisk och analytisk till sekundära kvaliteter i klassisk bemärkelse, *förutsätter* uppdelningen i centralt och perifert belägna påståenden; dvs *förutsätter* att någon slags relation mellan påståendena finns oberoende av hur de upplevs. (Johansson 1977, s 33)

Jag anser alltså, vad än Quine själv anser, att upplevelsen av analyticitet och synteticitet har en reell grund. Upplevelsen återspeglar respektive påståendes *placering i den struktur* som vår kunskapsmängd utgör. Den återspeglar samtidigt vår *benägenhet att revidera sanningsvärdet* p g a gjorda observationer. Men den återspeglar *inte* enligt min mening en

skillnad i referens. Distinktionen mellan analytiska och syntetiska påståenden betraktas normalt som dikotom; det är inte fråga om grad- utan om en artskillnad. Denna uppfattning är också min egen. På s 34 antyder emellertid HM att jag vill göra analyticitet och synteticitet till poler på en skala. Detta är helt fel. *Upplevelsen* av analyticitet och synteticitet anser jag däremot vara en gradfråga. Och detsamma gäller grunden för upplevelsen, respektive påståendes placering i vår kunskapsmängd. Påståendena kan vara mer eller mindre avlägsna från centrum i kunskapsmängden. Också vår benägenhet att revidera sanningsvärdet p g a observationer är en gradfråga. Men *inte* referensen! Det gäller här att inte blanda ihop referens med empirisk testbarhet. Jag har tidigare skrivit (Johansson 1978 a, s 58) att "det inte finns några individuella påståenden vars sanning beror enbart på den lingvistiska komponenten". Innebörden blir kanske klarare för HM om jag uttrycket det på följande sätt: Alla individuella påståenden har referens till något utanför språket, och de är alla i denna mening syntetiska.

Huruvida mina principiella åsikter om analyticitet och synteticitet får några intressanta konsekvenser i matematik och logik vågar jag inte uttala mig om. För att exemplifiera: Jag anser att påståendet 'Vid likformig hastighet är hastigheten lika med sträckan dividerad med tiden' uttalar sig om hur världen är beskaffad. Det är inte en analytisk sanning trots att många, kanske de flesta, fysiker anser att det förhåller sig så. Påståendet ' $v=s/t$ ' tror jag befinner sig mycket centralt i vår nutida kunskapsmängd. Vi har därför ingen aning om vilka observationer som skulle kunna kullkasta påståendet; och helt säkert kommer påståendet inte att rubbas utan samtidiga förändringar i stora delar av resten av kunskapsmängden. Men en sådan revision är fullt möjlig! (För en argumentation se Johansson 1978 b, s 24–32).

Från mina utgångspunkter sett är det mycket olyckligt om man lär ut filosofi på ett sådant sätt, att de som läst det sedan springer runt på olika institutioner och kräver av lärare och forskare att de skall tala om vilka påståenden som är analytiska och syntetiska i respektive vetenskap. De påståenden som då får stämpeln 'analytiskt' kommer felaktigt att absolutifieras som eviga sanningar och/eller innehållslösa påståenden. Min och HM:s filosofiska tvist har fackvetenskapliga konsekvenser, och jag är därför inte alls förvånad över att HM tror att "IJ:s ståndpunkt är skadlig" (Malmgren 1980, s 34) Min egen åsikt är naturligtvis att HM:s ståndpunkt är skadlig. Det är en viktig och väsentlig uppgift att klargöra strukturen i teorier och kunskapsmängder, dvs bl a klargöra vilka påståenden som är centrala respektive perifera i en viss kunskapsmängd. Men det är skadligt att upphöja vissa av påståendena till eviga analytiska sanningar.

Litteratur

- Johansson, I: Idealismen, marxismen och den analytiska filosofin, *Häftet för Kritiska Studier*, 10 (1977) nr 6, s 28–35.
- Johansson, I: Är begreppsanalys filosofi? *Häftet för Kritiska Studier*, 11 (1978a) nr 3 s 54–59.
- Johansson, I: *Några aktuella vetenskapsfilosofiska problem*. Institutionen för vetenskapsteori, Umeå universitet, 1978; stencilerad (1978b).
- Malmgren, H: Vad är begreppsanalys? *Filosofisk tidskrift*, 2 (1980)
- Wedberg, A: *Filosofins historia, Från Bolzano till Wittgenstein*. Stockholm 1966.